

PARTIKULARNI ANTIFAŠIZAM

Zlatko BEGONJA
Zadar

UDK: 329.15(497.5)
Stručni rad

Primljeno: 25. 10. 2002.

U ovom je radu antifašizam ogledno predložen kao pokret koji je u svojoj izvornoj naravi zastupao logičnu suprotnost fašizmu, ali isto tako i kao pretpostavka koja je po prirodi svoga određenja morala u konačnosti ponuditi ostvarenje punih demokratskih sloboda. Međutim, bitno različiti idejno-politički zahtjevi deklarativnih zastupnika antifašizma, posebice izražajni u početnoj fazi, nedvojbeno jesu utjecali na njegovu dugotrajnu nevjerođostojnost koja je ipak, u kratkom razdoblju trajanja II. svjetskog rata (1941. – 1945.), uspješno zamijenjena nastupom stvarnog univerzalnog antifašizma, proizišlog iz nužde obrane od opće fašističke agresije. U tom sklopu i komunisti, kao jedna od sastavnica antifašističkog pokreta, u razdoblju funkcioniranja njihove kolaboracije (1939. – 1941.) s nacizmom, kada gube smisao antifašističkog činitelja, prinudnim ulaskom u rat ponovno zadobivaju značajnu antifašističku poziciju koju na koncu ipak zloupotrebjavaju rabeći je prvenstveno kao plašt za usporednu provedbu komunističke revolucije. Na taj su način nedvojbeno ovjeravali dvosmislenost antifašizma. Naime, upravo su time jasno potvrđivali stvarni vlastiti ideološki prioritet nad zastupanjem i ispunjenjem cjelovitosti ideje antifašizma. Hrvatski komunisti, kao čimbenici šireg komunističkog pokreta, tako i onodobnog općeg odnosno univerzalnog antifašizma, po svojoj su naravi zastupali u prvom redu obvezne ideološke zadaće koje su neupitno morali provoditi, što je jednostavno značilo; okvir njihova ponašanja nije mogao izlaziti izvan okvira čvrsto postavljenih načela komunističke doktrine. Iz hijerarhijski podređenog položaja vodili su i hrvatski antifašistički pokret zahvaljujući čemu nije Hrvatska iz II. svjetskog rata proizišla kao samostalna demokratska država, već kao sastavnica novostvorene nedemokratske komunističke jugoslavenske države. Tako se dakle može smatrati kako ni u hrvatskom primjeru nije do kraja ostvarena sva pozitivnost antifašističke zamisli, već je naprotiv, sukladno komunističkom zahtijevanju prioritetno zamijenjena obvezom provedbe ideoloških načela.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 743-764

BEGONJA, Z.:
PARTIKULARNI...

U razdoblju koje je obuhvaćalo potrebu formiranja antifašističke ideje odnosno pokreta pa do prestanka razloga stvarnog postojanja, antifašizam je proživio nekoliko značajnih mijena. Prva, koja je ostavila duboki trag, nastupila je tzv. Velikim zakretom Kominterne 1934./35. godine, kada šireći komunistički pokret kao i zapadna demokracija, bez obzira na ideologijsku nespojivost, neuvjerljivo ali ipak "zajedno", zastupaju deklarativni antifašizam. Nadalje, od 1939. do 1941. godine, prevladava vrijeme u kojem smisleno uz antifašizam pristaje samo zapadna demokracija, dok istodobno na sceni u cijelosti egzistira komunističko-fašistički kolaboracionizam. Od 1941. do 1945. godine vrijeme je istinskog antifašizma, proizišlog iz nužne obrane od fizičke agresije fašizma-nacizma, te se stoga može jasno označiti univerzalnim antifašizmom. Već 1945. godine pa nadalje, dakle potpunim nestankom fašizma-nacizma, na jednoj strani nastupa razdoblje oživotvorenja zapadno-demokratskih principa, a na drugoj, onoj komunističkoj, razdoblje verbalne antifašističke "borbe" u cilju provedbe vlastite nedemokratske idejno-političke koncepcije.

Od deklarativnog antifašizma, preko kolaboracije komunizma i fašizma, zatim postojanjem univerzalnog antifašizma, sve do punog prevladavanja dvoznačnog antifašizma, evidentno se ocrtavala nemogućnost pojednostavljenog razumijevanja i prikazivanja antifašizma.

JEDNOZNAČNO ODREĐENJE ANTIFAŠIZMA

Antifašizam, bez obzira na slojevitost značenja, izvorno razumijevamo kao ideju odnosno politički pokret protiv fašizma i njemu srodnih ideologijskih režima. Takvo ga određenje predstavlja u formi suprotnosti svim prepoznatljivim fašističkim odnosno nacističkim oblicima djelovanja i ponašanja: totalitarizmu, ekspanzionizmu, ksenofobiji, rasizmu, antisemitizmu. Odatle proizlazi i mogućnost verifikacije antifašizma kao pokreta za uspostavu demokracije, koji nagoviješta apsolutnu protivnost svakom pojavnom obliku totalitarne vladavine¹ i logično rezultira zahtjevom za potpunim poštivanjem ljudskih prava i sloboda odnosno stvaranjem ključnih odrednica za učvršćenje trajnog mira.²

Međutim, već u samom nastajanju, deklarativno prihvaćanje antifašističke ideje s jedne strane, kao i njena stvarna praktična provedba s druge strane, nalaze se zapravo u oprečnosti. Naime, dvojbene političke namjere većine zastupnika antifašističkog pokreta, proizišle izravno iz temeljnih ideoloških različitosti, koje su tako uvjetovale razumijevanje pojave i pravca djelovanja fašizma odnosno nacizma, bile su zapravo jedan od najpresudnijih razloga nepotpune vjerodostojnosti samog pokreta.

RAZLIČITOSTI RAZUMIJEVANJA ANTIFAŠIZMA

Iz prethodno navedenih razloga, a za potrebe jasnijeg određenja spomenutih teškoća, pokušajmo u prvom redu promotriti onodobni okvir ponašanja formalnih antifašista.

Uspostavom vladavine fašizma u Italiji, potom i nacizma u Njemačkoj,³ na europskoj političkoj pozornici nastupile su pretpostavke zbližavanja različitih idejno-političkih opcija s osnovnom zadaćom suprotstavljanja fašizmu odnosno nacizmu. Fašizam je, između ostaloga, još u svojim temeljnim postavkama, kako u političkom tako i ekonomskom smislu, zastupao koncepciju borbe protiv svih alternativnih političkih zamisli, posebice komunističke, potom veličao značenje države zahtijevajući totalitarnost, a pored toga ustrajavao na nužnosti ekspanzije nacije za potrebe stvaranja imperija.⁴ S druge strane, nacizam je polazio sa stajališta rasne teorije i tako neupitnog vjerovanja u nadmoć germanske rase pod mitskim vođom (Führer), zatim eliminacije drugačijega ideološkog shvaćanja⁵ te tvrdo zastupao ksenofobiju, antisemitizam, uz opću militarizaciju društva za potrebe rata.⁶ Iako su proklamiranim imperativnim načelima i jedan i drugi režim⁷ bili prepoznatljivi u namjerama budućeg djelovanja, takva spoznaja nije značajnije pridonijela uozbiljenju i provedbi temeljne ideje antifašizma. Nije se zapravo mogao postići čvrsti okvir pravila ponašanja iz kojih bi u naravi proizlazio učinkovit način političke borbe protiv fašističko-nacističkog djelovanja, a sve to iz sasvim jednostavnog razloga; osnovni preduvjet bio je objediniti niz duboko suprotstavljenih ideja poput socijalističke, liberalne, demokršćanske, konzervativne, nešto kasnije komunističke⁸ koje su u namjeravanom savezništvu morale značajnije sudjelovati bez bilo kakvih ograda. No, upravo na tome temelji se prepoznatljivost teškoća proizišlih iz razloga pokušaja spajanja nespojivih u ideološkom smislu ili pak iz prenaplašene primarne potrebe zastupanja vlastitih interesa, a bili oni i na krajnju štetu ostalih partnera.

Još 1924. godine komunistički lider J. V. Staljin, obrazlažući bit svoga gledanja na fašizam kao i na socijaldemokraciju, ustvrdio je:

"Nije istina da je fašizam borbena organizacija samo buržoazije. Fašizam je borbena organizacija buržoazije, koja se zasniva na aktivnoj potpori socijaldemokracije. U objektivnom, pravom smislu riječi socijaldemokracija je zapravo umjereno krilo fašizma. Ne može se ni zamisliti da bi ma koja borbena organizacija buržoazije bila sposobna ostvarivati bilo kakve odlučne uspjehe bez aktivne podrške socijaldemokracije. Isto tako nema razloga za pretpostavku da bi socijaldemokracija mogla postići bilo kakav značajniji uspjeh bez aktivne podrške te borbene organizacije buržoazije. Te organizacije dakle ni-

su jedna drugoj suprotne nego one jedna drugu dopunjuju. One nisu antipodi nego blizanke. Fašizam je politički blok tih dviju temeljnih organizacija, blok koji je stvorila poslijeratna kriza imperijalizma radi borbe protiv proleterske revolucije.⁹

Ovakvo komunističko naglašeno uspoređivanje socijaldemokracije i fašizma, sa svrhom zadovoljavanja prizemnih političkih potreba, iz čega je proizišlo stajalište o socijaldemokraciji kao najopasnijem neprijatelju komunizma uvelike prevladava još i 1933. godine kada su socijaldemokrati definitivno potvrđeni pod krilaticu "socijal-fašista".¹⁰ Upravo su takve prilike, na konkretnom primjeru Njemačke, presudno utjecale na potpuni raskol političkih snaga lijeve orijentacije zbog čega u to vrijeme dolazi do izborne pobjede "smeđih košulja". Među poraženom njemačkom ljevicom tada je prevladavao uvjetni slogan: "Da nije bilo Staljina, ne bi bilo ni Hitlera!"¹¹ Tek je 1934./35. godine došlo do tzv. komunističkog zaokreta u načinu postupanja prema fašizmu odnosno nacizmu pa shodno tome i u odnosu prema ostalim političkim neistomišljenicima.¹² I-pak, i nadalje oblik zamagljene protivnosti ostaje u verbalnim granicama, a i kao takav potpuno se izgubio realiziranim komunističko-fašističkim savezništvom iz 1939. godine.

Istodobno i zapadna demokracija na pojavu fašizma odnosno nacizma gleda veoma slojevito, upravo ovisno o trenutnim oportunističkim političkim potrebama. U prilog predočenju specifičnosti takvog ponašanja može se navesti jedan veoma zanimljiv događaj, nastao 1927. godine, kada je Winston Churchill za vrijeme posjeta Italiji dao izjavu kako bi i on da je Talijan bio fašist jer se fašizam bori protiv lenjinizma.¹³ Nadalje, u nešto kasnijem razdoblju, a u pogledu odnosa prema političkoj ideji nacizma, posebice od 1932. godine, usponu Hitlerova radikalnog pokreta (NSDAP) važnu financijsku potporu pružaju institucije iz V. Britanije, čime njihov projekt izražen u sintagmi "rješenje Hitler" dostiže najviše razine.¹⁴

Iz navedenoga jasno se može prepoznati kako je zapadna demokracija posebice ključnim smatrala borbu protiv širenja komunističke ideje te stoga, u tom smislu s njihove strane, nije bilo značajnije zadržke u "mekšem" pristupu fašizmu odnosno nacizmu. Konačno, svojim su kalkulantskim ponašanjem to i potvrdili kada su, u prigodi ovjere sporazuma u Münchenu 1938. godine, svjesnim prihvaćanjem Hitlerova diktata nedvojbeno pristali na razbijanje Čehoslovačke.¹⁵

Naravno da ovako kratki primjeri poimanja i ponašanja važnijih aktera, tada još uvijek formalnih antifašista, zahtijevaju sveobuhvatniju analizu, međutim, i kao takvi mogu izvorsno poslužiti u pokušaju predočenja jednog od bitnijih razloga zašto je očekivani otpor fašizmu i nacizmu u tom razdoblju bio višeslojan i neodgovarajuće jak. Potvrđuju da je

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 743-764

BEGONJA, Z.:
PARTIKULARNI...

prevrtljivost, zbrka, više ili manje stvarno (ne)razumijevanje fašističko-nacističkih namjera,¹⁶ prevladavajuće političko ozračje koje je obilježilo vrijeme do početka II. svjetskog rata. Vrijeme je to u kojem zapadna demokracija podilazi fašizmu-nacizmu zbog potrebe preusmjeravanja fašističko-nacističke sile na obračun s komunizmom, dok komunisti oprezno postupajući prema istoj sili upravo vjeruju kako će ona svoje glavno djelovanje usmjeriti na obračun sa zapadnom demokracijom.¹⁷ Tri se proturječne ideje zapadne demokracije, komunizma i fašizma međusobno isprepleću i surađuju na principu "svatko sa svakim protiv svakoga" do trenutka kada jedna od njih prijeđe iz stanja političkog djelovanja u otvoreno agresivno vojno djelovanje.

KOLABORACIJA FAŠIZMA I KOMUNIZMA

U tom smislu, jedan od najznakovitijih događaja koji se zbio u praskozorje Drugog svjetskog rata posebice je ostavio upečatljiv i neizbrisiv trag. Riječ je o sklopljenom savezništvu između komunističkog Sovjetskog Saveza i nacističke Njemačke, potpisanog u Moskvi 23. kolovoza 1939. godine.¹⁸ Upravo takav akt ugovaranja savezništva Staljina i Hitlera teško optužuje Sovjetski Savez za kompromitiranje antifašističke zamisli. Time je deklarativno nestalo antifašizma Moskve i antikomunizma Berlina.

S obzirom na to da je tzv. velikim komunističkim zaokretom 1934./35. godine Sovjetski Savez preuzeo vodeću ulogu u narodnofrontovskoj antifašističkoj političkoj borbi, i kada bez obzira na stvarne namjere biva formalno pokriven krinkom demokracije,¹⁹ ipak njegovo je novostvoreno savezništvo izravno bilo u proturječju s donesenim zaključcima na VII. kongresu Kominterne,²⁰ održanog u Moskvi 1935. godine. Tamo se komunizam jednostavno definirao kao antifašizam. Zaključeno je: fašizam jest neprijatelj komunizma, boljševičke Rusije, fašizam jest zadnje razdoblje kapitalizma i stoga se mora dogoditi sukob komunizma i fašizma. Pod geslom: "Za slobodu, mir i kruh!", Kominterna inzistira na borbi protiv fašizma, a za demokraciju.²¹ Naravno, za demokraciju komunističkog poimanja koja je za političke potrebe trenutno bila zaogrnutu općim pojmom demokracije.

Bez obzira na neideološke uzroke Staljinova ulaska u partnerstvo s Hitlerom ostaje nesporna činjenica da je rezultat takve kolaboracije bio zajedničko komadanje Poljske, sovjetsko zauzeće baltičkih zemalja odnosno zajednička podjela istočne Europe na "interesne sfere".²² Kakva je bila reakcija komunističkih partija diljem svijeta s obzirom na nastalu stubokom izmijenjenu sliku komunističko-fašističkih odnosa, pokrenutih i realiziranih u središtu komunističke misli, u Moskvi? Upravo

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 743-764

BEGONJA, Z.:
PARTIKULARNI...

jednaka kao i u slučaju tzv. velikog preokreta Kominterne 1934./35. godine; apsolutna podčinjenost i poslušnost uvjetovale su odobravanje saveza.²³

Njemački oružani napad na Poljsku 1. rujna 1939. godine, kao i objava rata 3. rujna 1939. Velikoj Britaniji i Francuskoj, označili su početak II. svjetskog rata, dodatno opterećenog partnerstvom Staljin-Hitler. Time je upravo cinizam Sovjetskog Saveza izravno potpomagao naglašavanju nevjerođostojnosti antifaašizma. Iako sasvim jasno, u tim trenucima agresivno vojno napredovanje fašističko-nacističkih sila nažalost još uvijek nije bilo dostatno da se u svjetskim okvirima pravilno shvati kao nužna potreba za što hitniju realizaciju objedinjavanja ideja u cilju zajedničkog suprotstavljanja.

UNIVERZALNI ANTIFAŠIZAM

Nova korjenita komunistička promjena nastupa 22. lipnja 1941. godine kada bez objave Njemačka vojno napada Sovjetski Savez. Zaokret je donio partnerstvo zapadnih demokracija i SSSR-a. Naime, odmah nakon Njemačke agresije Winston Churchill je ponudio pomoć²⁴ odnosno savezništvo SSSR-u. U Moskvi je 8. srpnja 1941. godine potpisan britansko-sovjetski sporazum, kojim se međusobno obvezuju da će konac rata dočekati kao saveznici,²⁵ a već 14. kolovoza 1941. godine američki predsjednik F. Roosevelt i britanski prvi ministar W. Churchill potpisuju "Atlansku povelju", temeljenu na političkom pravu svakoga naroda na samoopredjeljenje, ali time i novom uređenju svijeta koje je trebalo zaživjeti odmah nakon propasti fašističkih režima. Definitivnim ulaskom SAD-a u rat,²⁶ događajem koji je nastupio onog trenutka kada je 7. prosinca 1941. Japan napao Pearl-Harbour, došlo je upravo do potpunog prijelaza s pozicije antifašističke političke borbe u stvaranje opće vojno-političke antifašističke koalicije predvođene SAD-om, Velikom Britanijom i SSSR-om. Novostvoreno čvrsto savezništvo nastupilo je samo iz nužde, kao rezultat izravne ratne opasnosti i prihvatanja činjenice da bi eventualni pojedinačni otpor članica koalicije značio neminovan poraz i fizičko uništenje. Njihove su duboke ideološke suprotnosti trenutno ostavljene po strani, ne odbačene već samo prikrivene, ali i pak stalno prisutne, korištene u ratne promidžbene i političke svrhe. Što je to značilo?

Kako je zahvaljujući ključnoj promjeni partnera komunistima ponovno zadobio službeni antifašistički lik, jasno je slijedilo da se i taktika djelovanja trebala mijenjati u tom pravcu. Demokratski su partneri u antifašističkoj koalijskoj borbi težili osnovnom cilju – oslobođenju svijeta od fašističko-nacističke vojne agresije i kao rezultat pobjedu slobode u punom smislu. Međutim, komunisti se jesu poput demokratskih sa-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 743-764

BEGONJA, Z.:
PARTIKULARNI...

veznika borili za puku opstojnost, ali ipak neodvojivo s vojno obrambenom misijom provodili su i komunističku revoluciju.²⁷ Drugim riječima, njihova borba uz bok demokracije djelomično je težila zajedničkom cilju; u smislu vojne pobjede nad fašizmom-nacizmom – da, ali u iskrenom korištenju postignuća pobjede – apsolutno ne.

Antifašizam iz razdoblja II. svjetskog rata bio je zapravo razdijeljen u dva pravca: komunistički – cilj borbe bio je fizički opstanak i potom nametanje vlastite ideologije iz koje je nužno proizlazio totalitarizam kao oblik vladavine, dok je drugi zapadni demokratski pravac – cilj je bio u prvom redu opstanak i oslobođenje, ali nakon toga ne nametanje već demokratsko ostvarenje svih oblika ljudskih sloboda. Odatle je nužno proizlazilo kako je zajedničko ishodište obaju pravaca (možemo ga nazvati univerzalni antifašizam) bila upravo biološka borba za preživljavanje i teritorijalno oslobađanje od fašističko-nacističke okupacije koja međutim, odmah nakon dobijene bitke, nepovratno gubi smisao univerzalizma. Proizlazi dakle da kratkotrajnost univerzalnog antifašizma od 1941. do 1945. godine ne može biti pokriće za istinsku različitost, koja je konstantno postojala između komunističkog i zapadnog demokratskog antifašizma.²⁸

KOMUNISTIČKI VERBALNI ANTIFAŠIZAM

Potvrdu ovakvom poimanju pronalazimo vrlo brzo, već u samim događanjima koja su uslijedila odmah po okončanju II. svjetskog rata 1945. godine, kada nastupa konačni raskol među komunističko-demokratskim saveznicima. Neuvjetovan vojnom agresijom, već jednostavno nepremostivim ideolojskim razlikama. Uništenjem fašističko-nacističke opasnosti nestalo je niti koja je saveznike održavala u praktičnom zajedništvu iz potrebe, ostao je dakle na površini otvoren prostor koji je do kraja ogolio činjenice partnerstva iz računa.

Trijumfalnim savezničkim uspjehom u okončanju ratnog sukoba koalicijski partneri zauzimaju nove-stare političke pozicije, ali sada u bitno izmijenjenim okolnostima. Zapadni je demokratski svijet ustrajavao na cjelovitom ostvarenju izvorne antifašističke zamisli, koja jednostavno u svojoj sveobuhvatnosti podrazumijeva potpuno poštivanje ljudskih prava i sloboda, odnosno na tim načelima utemeljenoj i potpisanoj "Atlanskoj povelji" iz 1941. godine.²⁹ Istodobno, komunističke zemlje pod vodstvom Sovjetskog Saveza nisu ni najmanje zainteresirane za ostvarenje cjelovite ideje antifašizma jer bi dosljednom provedbom takve politike, nazovimo to drugom fazom, doveli sami sebe u proturječje, dapače time bi bio ugrožen njihov idealan tip. Jednostavno rečeno, ostvarenjem demokratskih sloboda u vlastitoj kući izravno bi bila ugrožena njihova proklamirana politika "narodne demokracije".

Međutim, to ih ipak nije smetalo da se učestalim pozivanjem na antifašistički univerzalizam, iza kojega su namjerno sklanjali svoje nedemokratske ciljeve, lažno predstavljaju kao baštinici sveobuhvatne ideje antifašizma. I ne samo to, već su na krilima trijumfalizma iz 1945. godine zadobili sigurnost nekažnjivosti proizišle iz moći pobjednika te tako počinili mnoge zločine u ime "narodne pravde".³⁰ U pozadini njihova pobjedničkog ponašanja nije prioritetno stajao puki vojni obračun s fašističko-nacističkim protivnikom, već jednako tako stvarni, ideologijski obračun sa svim političkim neistomišljenicima.³¹ Takvi su obračuni potvrđivali da je poratno komunističko djelovanje bilo obilježeno nevjerojatnom težnjom i pohlepom za vladavinom.

Nepremostive razlike među čimbenicima ratne antifašističke koalicije konačno su poprimile službene okvire, očitovane nastupom poslijeratne blokovske podjele svijeta poznate pod nazivom "hladni rat".³² Novonastalo međunarodno političko ozračje, uokvireno protivnim shvaćanjima i pogledima, potvrđeno s jedne strane liderstvom SAD-a i Velike Britanije, a s druge strane SSSR-om, iz rata proizišlom respektabilnom komunističkom vojnom silom, postat će svojom realnošću i dugotrajnošću paradigmom sveukupnih svjetskih odnosa. Takvi su odnosi ponajviše odgovarali komunističkim vlastodržcima koji u tom razdoblju uspješno skrivaju ružnu stvarnost vlastitoga totalitarnog režima, u kojem su se nesmetano provodili razni oblici kršenja temeljnih ljudskih prava, provodili zločini opravdavani pravednošću izvornog antifašizma. Tu se u pravilu antifašizam koristio za potrebe ideoloških razračunavanja; svaki je nekomunistički svjetonazor proglašavan herezom, a *priornim* napadom na antifašistička postignuća, kao da je iz ideje antifašizma po prirodi stvari, emanacijom, nastajala ideja komunizma.³³ Sve je to pridonosilo pravilu ponašanja kojim je i nakon pada fašizma-nacizma komunizam ustrajno nastavljao provoditi verbalnu antifašističku borbu.

Vratimo se kratko na gornje određenje antifašizma gdje ga se može verificirati i kao nagovještaj apsolutnom protivljenju svakom pojavnom totalitarizmu. Dakle, ako se bez ikakvih ograda prihvaća takva mogućnost određenja, onda je jasno da se rezultat pobjede univerzalnog antifašizma mora promatrati u svjetlu ostvarenih pretpostavki za nastup pune demokracije odnosno, među ostalim, i pobjede nad jednim oblikom totalitarizma i stvaranjem ozračja za onemogućavanje eventualne pojave bilo kojeg drugog oblika totalitarizma. U protivnom slučaju, ako se pak radilo o neispunjenju cjelovitosti ovako shvaćene definicije antifašizma, onda je ona time svakako u svojoj bitnoj odrednici izgubila smisao. Može li se doista u svakom slučaju razumijevati ovakvo određenje?

Na primjeru antifašističke pobjede obilježene komunističkim predznakom teško se može govoriti o pobjedi koja je jamčila nastup demokracije. Naime, osnovni problem polazio je od toga što komunistički tip antifašizma nije podrazumijevao prihvaćanje cjelovite ideje antifašizma, i to posebice onog dijela koji se odnosio na puno ostvarenje demokracije, već upravo suprotno, prihvaćao ga je iznad svega samo kao poziv za pobjedu komunizma. Uz to nesporna je činjenica da se komunistička doktrina zasnivala na diktaturi proletarijata, dok je fašizam-nacizam također nužno po svojoj naravi zastupao vlastiti oblik diktature, iz čega se u tom slučaju dakle sam po sebi nametao zaključak: zamjena jedne diktature drugom nije mogla pridonijeti apsolutno nikakvoj koristi, već nažalost samo nadopuni štete.³⁴ Konačno, sama definicija i rezultat diktature uvijek ostaju isti, ma o kojoj se radilo.

Bez obzira na evidentne nelogičnosti, komunistički je antifašizam ustrajavao na dosljednoj provedbi vlastitih postulata iz čega je konačno u zemljama pod njihovom dominacijom praktično nastupila zamjena; fašističko-nacistički, totalitarni diktatorski oblik vladavine ustupio je mjesto komunističkom totalitarnom diktatorstvu kao načinu vladavine. Time je u velikoj mjeri obezvrijeđeno bitno postignuće koalicijske antifašističke pobjede.

HRVATSKI KOMUNISTIČKI ANTIFAŠIZAM

Kako pod utjecajem takvih okolnosti gledati na antifašizam u Hrvatskoj?

Polazeći od činjenice da su hrvatski komunisti, kao sastavni dio Komunističke partije Jugoslavije, u Sisku 22. lipnja 1941. godine pozvali na oružani ustanak protiv fašističko-nacističke okupacije, i time pokrenuli hrvatsku antifašističku borbu,³⁵ mora se u prvom redu, uvažavajući okolnosti i narav pozivatelja, nedvojbeno ustvrditi da je antifašizam na hrvatskom prostoru u ideološkom smislu potpuno komunistički obilježen. Dakle, hrvatski komunistički antifašizam, prepoznatljiv kroz djelovanje partizanskog³⁶ narodnooslobodilačkog pokreta, nužno jest pokrenut i kao ideološka politička borba.³⁷ Stoga, ako se takvom antifašizmu pristupi kao sastavnici šireg antifašističkog pokreta s komunističkim predznakom, što se nužno mora, onda u tom kontekstu bez sumnje slijedi definicija dvosmislenosti.

Hrvatski komunističko-antifašistički pokret, kao sastavni dio svjetske antifašističke koalicijske borbe ili ratnog univerzalnog antifašizma, izravno jest omogućio hrvatskom narodu sudjelovanje u dioništvu sudbine koalicijskih pobjednika,³⁸ ali nažalost nije potvrdio i ostvarenje pune nacionalne i demokratske slobode što je prirodno proizlazilo iz izvorne definicije antifašizma, ali i odrednica "Atlanske povelje".

S obzirom na prevladavajuću komunističku ideologiju, rukovodeći komunisti unutar hrvatskog antifašističkog pokreta kao avangarda težili su paralelnom vođenju oslobodilačke borbe i osvajanju vlasti, čime su otvoreno potvrđivali okvir svoga budućeg djelovanja u političkom smislu. Time je doista u hrvatskom slučaju nastupila paradoksalna situacija; "konačnim oslobođenjem" i završetkom rata nije na tlu Hrvatske zavladao stanje pune koristi pobjede već obratno, pobjeda je isključivo korištena u svrhu nove ideološke "okupacije". Naime, narodnooslobodilačka borba nije implicirala cjelovito oslobođenje³⁹ što je zapravo značilo da hrvatski komunistički antifašisti nisu primarno zastupali hrvatsku politiku u smislu rješenja hrvatskog političkog pitanja.⁴⁰ Oni su idejno zastupali klasno oslobođenje prikrivajući ga nazivom narodnog oslobođenja.⁴¹ Takav se pristup donekle mogao i razumjeti, što jasno znači ne i opravdati, posebice ako se polazilo od činjenice poznavanja strukture i ustroja komunističkih partija utemeljenih na bezuvjetnom poštivanju uputa "odozgo",⁴² opterećenih ideološkim zahtjevima u smislu nužnosti provedbe vojno-političkog paralelizma – oslobođenja teritorija i komunističke revolucije.

No, prisjetimo se vremenskog razdoblja od 1939. do 1941. godine. Uvažavajući činjenicu da je 23. kolovoza 1939. godine bitan datum u političkoj povijesti komunističkog antifašizma, kada je službeno objavljeno novo savezništvo komunizma i fašizma, nužnim slijedom moramo se zapitati u kojoj je mjeri takav događaj ostavio traga u načinu razmišljanja i djelovanja hrvatskih komunista, naknadnih pokretača hrvatskog antifašističkog ustanka. Jasno da je, kao i kod svih komunističkih partija, izravno podčinjenih "mudrosti" Moskve, i hrvatska komunistička partija morala slijediti smjernice opravdanja nastalog savezništva, čime su neposredno u vlastitom okružju potpomagali gubitku vjerodostojnosti antifašizma. I ne samo to, već se odatle postavlja bitno pitanje: na kakvu bi se smislenu definiciju antifašizma mogli pozivati komunisti u razdoblju aktivnog trajanja savezništva fašizma i komunizma?!

Od partnerskog uvažavanja 1939. godine, do agresije Trećeg Reicha na Sovjetski Savez 22. lipnja 1941. godine, odnosno u hrvatskom slučaju do trenutka podizanja Sisačkog komunističkog antifašističkog ustanka, prošlo je dakle skoro pune dvije godine; razdoblje u kojem ostaje prazna "rupa" u ideologijskom i svakom drugom djelovanju komunista u odnosu na fašizam-nacizam.

Nacistički napad na Sovjetski Savez pokrenuo je hijerarhijski lančanu reakciju pomoći svih komunističkih partija, ali isto tako i potrebu hitnog pridobijanja vojne sile zapadnog demokratskog svijeta na svoju stranu. Zapad je trebao "zaboraviti" dojučerašnje komunističko-fašističko partnerstvo te u

dobroj vjeri pomoći obrani komunističkog bastiona. Da bi se ostvarilo novo partnerstvo, komunisti su ponovno morali mijenjati "izlog" i taktiku, što su po naravi vrlo lako i učinili. Najednom, više nisu imperativno zastupali neophodnost provedbe komunističke revolucije, već samo inzistirali na nužnosti antifašističke borbe.⁴³

U takvim su prilikama i hrvatski komunisti, bezpogovorno slijedeći "smjernice", u prvom redu morali prikriti ideološki pozadinu pokreta, ali istodobno naglašeno zagovarati antifašističku narodnooslobodilačku borbu kako bi primamljivom definicijom pridobili u svoje redove sebi manje sklone narodne mase. Iz tih su razloga i svoj odnos prema Hrvatskoj seljačkoj stranci, tada najzastupljenijoj političkoj opciji u Hrvatskoj, izuzetno dobro "vagali". Naime, pozivali su članstvo HSS-a da se priključi oslobodilačkoj borbi uvjeravajući kako postoji istoznačnost načela komunističke partije i HSS-a.⁴⁴ Nisu dakle ništa prepuštali slučaju. Preuzevši inicijativu poziva jednostavno su preuzeli pravo određenja istinitosti.

Opće ratne okolnosti, napose koncem 1941. i tijekom 1942. godine kada je na sovjetskoj fronti došlo do prekida njemačkog prodiranja, ponovno izravno utječu na promjenu ponašanja komunističkih partija. Opet započinje imperativno prevladavati nužnost ostvarenja ideoloških ciljeva što jasno u tom smjeru obvezuje i hrvatske komunističke antifašiste.⁴⁵ Klasna borba ne sklanja se više iza parola narodnooslobodilačke borbe, već sada dobija puni komunistički smisao: oslobođenje od fašističke okupacije mora pratiti i ostvarenje komunističkih revolucionarnih ciljeva. To je doista bitno određenje komunističkog antifašizma temeljeno na izjednačavajućem odnosu antifašizma i revolucije.

Naravno, važno je navesti činjenicu kako bez obzira na komunistički tip antifašističkog pokreta u Hrvatskoj njemu i pak prilaze i politički neovisni ljudi, u uvjerenju kako će konačnim teritorijalnim oslobođenjem i završetkom rata moći afirmirati načelo ljudske, nacionalne i državne slobode. Takva stajališta temeljena su na odlučnosti hrvatskog naroda u otklanjanju svake fašističke orijentacije, ali i principu vjerovanja u komunističke proglose o narodnom oslobođenju.⁴⁶

Usmjerimo se ovdje samo na definiciju narodnog oslobođenja. Naime, je li narodno oslobođenje u ovom slučaju moglo označavati kao svoju krajnju svrhu opće pučko oslobođenje ili je uistinu primarno pretpostavljalo nacionalno? Ako polazimo sa stajališta da se narodno oslobođenje, odnosilo u najširem smislu na pučko, onda je ono neupitno u svojoj konačnosti koincidiralo s načelima komunističkog internacionalizma. Ukoliko je narodno zbiljski podrazumijevalo nacionalno oslobođenje, onda je posrijedi bio klasičan primjer koncepcijskog neposluga sa strane hrvatskih komunista. Iz toga

jasno proizlazi nužna posljedica; po svojoj bitno proturječnoj naravi istodobno nije moglo uravnotežiti zagovaranje nacionalnih interesa s obvezom zastupanja komunističkog internacionalizma. Izuzev ako je, što je vrlo vjerojatno, posrijedi bila samo promjena vizure odnosno uljepšavanje "fasade" kako bi se na taj način privukli širi slojevi hrvatskog naroda u komunistički uokviren partizanski pokret. Uostalom, i kasniji razvoj političkih događaja neumoljivo je slijedio promišljanja o uvjetovanoj promjeni vizure.

Pored toga poznato je u kojoj mjeri je ponašanje Komunističke partije Hrvatske moglo biti "samostalno" u svakom pogledu te onda postaje razumljivo koliko su komunistički proglašeni mogli biti motivirani obvezom provedbe partijskih naputaka, a koliko zbiljskom težnjom za ostvarenjem nacionalne slobode. Nije li u tom slijedu i osnivanje proleter-skih brigada, svojim prvenstveno ideološkim nazivljem, potvrđivalo istinsku komunističku opredijeljenost⁴⁷ u odnosu na rečeno.

Bez obzira na razne poteškoće koje su vladale hrvatskim prostorom, razumljive specifičnošću vojnih i političkih okolnosti, ipak ulazak većine Hrvata nekomunista u antifašistički partizanski pokret mogao je biti pouzdano obilježen samo dubokom vjerom u okončanje rata i time ostvarenjem preduvjeta za život bez tuđeg tutorstva, a nikako poistovjećivanjem pristupanja pokretu s prihvaćanjem ideologijskih nazora.

Nadalje, rezultati koalicijske antifašističke borbe u općim i lokalnim okvirima, doveli su do pozitivnih pomaka vrijednih i za hrvatske prostore. Upravo vojnom kapitulacijom Italije 8. rujna 1943. godine otvorila se izravna mogućnost povrata do tada okupiranih dijelova hrvatskih teritorija od strane Italije. Odlukom Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske od 20. rujna 1943. godine, o priključenju Istre, Rijeke, Kvarnerskih otoka, Zadra, Lastova, Palagruže, deklarativno je naznačen povratak tih prostora pod okrilje matice zemlje Hrvatske.⁴⁸ U tom je konkretnom slučaju za budućnost, sa stajališta teritorijalnog oslobođenja, ostvarena puna korisnost narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj. Naime, time su se realizirali preduvjeti za provedbu onoga dijela definicije antifašizma koji je izričito pozivao na borbu protiv fašističke okupacije. Uostalom, daljnji razvoj vojnih događaja u Hrvatskoj sve do konca rata 1945. godine, sagledavan u tom smislu, mogao se okarakterizirati više-manje na sličan način.

Dakle, glavno političko, a s tim u vezi i vojno obilježje razdoblja u Hrvatskoj od 1939. do 1945. godine, promatrano s pozicija djelovanja hrvatskog komunističkog antifašizma, može se podijeliti na dvije etape.

Prva, od 1939. do 1941. godine, u sklopu koje i hrvatski komunisti zastupaju politiku prešućivanja i opravdanja glo-

ZAKLJUČAK

---

balne fašističko-nacističke kolaboracije što je podrazumijevalo nemogućnost postojanja stvarnog komunističkog antifašizma.

Druga, od 1941. do 1945. godine, u kojoj i hrvatski komunisti, po prirodi poštivanja hijerarhije, doživljavaju preobraćenje; zauzimaju vodeću poziciju u antifašističkoj borbi na tlu Hrvatske kada postoji komunistički antifašizam i kada kao takav postaje sastavnicom antifašističke koalicije.

Konačno, tako definirano razdoblje funkcioniranja hrvatskih komunista kao antifašista ukazuje na nedosljednost djelovanja, izuzev u slučajevima neodgodive provedbe temeljnih komunističkih postulata. U tom svjetlu mora se promatrati i hrvatski antifašistički pokret, nesporno zasnovan po pozivu hrvatskih komunista 1941. godine, ali stoga nužno usmjeravan u ideologijskom smislu.

Sintezom navedenoga može se primijetiti kako je antifašizam kao logična protivnost fašizmu vremenski dugo, i pored toga neprimjereno, varljivo upražnjavan upravo zahvaljujući neprincipijelnosti glavnih nositelja antifašističkog pokreta. I zapadna demokracija i komunistički blok u prijeratnom razdoblju odviše su antifašizam koristili kao pokriće za provedbu svojih politikantskih ciljeva, a premalo za istinsko djelovanje po naravi izvorne zamisli antifašizma. Kako drugačije objasniti deklarativno prihvaćanje borbe protiv fašističkih programskih težnji, a istodobno konkretizaciju takvih težnji ovjeravati svojom suglasnošću u obliku potpisanih sporazuma ili pak stvaranjem savezništva s tim istim fašizmom. Takvim su ponašanjem nesumnjivo relativizirali antifašizam.

Nakon potpune propasti fašističke ideologije i tako prozišlog završetka II. svjetskog rata, u zemljama pod komunističkom dominacijom, nastupilo je očevidno zanemarivanje bitnih odrednica antifašizma koje su po svojoj naravi trebale biti oživotvorene u poslijeratnom razdoblju. Zastupanjem komunističkog internacionalizma odnosno svojeg gledišta na demokraciju, ljudska prava i slobode, kao i nacionalne slobode, komunistički su antifašisti odmah nakon okončanja općeg sukoba vjerno predočavali punu dvoznačnost razumijevanja antifašizma. Nastavkom tada verbalne antifašističke borbe i nakon propasti fašizma samo su dodatno uvjerali u "iskrenost" svojih krajnjih namjera koje ni u kojem slučaju nisu slijedile demokratske principe.

I hrvatski komunistički antifašisti, združeni općim komunističkim pokretom, svojim su postupcima pružali potvrdu takvim stajalištima. Njihovo podržavanje, tijekom rata stvarane jugoslavenske države u federalnom obliku, a što je i vrijeme pokazalo nije značilo ništa drugo osim čvrst zahtjev za

punu provedbu centralizma i diktature KP Jugoslavije.⁴⁹ Možemo zamisliti s obzirom na ideološke zasade postignuti opseg demokracije, ljudskih i nacionalnih sloboda i prava, koji su "krasili" takvu tvorevinu proizišlu iz stečevina komunističke antifašističke borbe. Na koncu, nije li to primjer koji zorno prikazuje kako je i hrvatski antifašizam, predvođen rukom hrvatskih komunista, najmanje iskreno zastupao nacionalni interes, a istodobno bespogovorno slijedio lokalna komunistička, internacionalistička načela. Time su bez sumnje pogruženi temeljni principi izvorne antifašističke zamisli koja je u svojoj definiciji sadržavala i podrazumijevala konačno ostvarenje pretpostavki za korištenje slobode u njenom cjelovitom smislu.

U tom slijedu, može se zaključiti citatom iz knjige Francois Fureta, *Prošlost jedne iluzije*, u kojoj pisac između ostaloga naglašava:

"Najbolji među onima koji su se s toliko srčanosti borili protiv Hitlera u toj su golemoj bitci vidjeli priliku za građanski preporod, mogućnost i nadu u slobodu. Pobjednici u ratu, bit će oni upravo kroz to i najporazeniiji, jer će zauvijek u svojoj zemlji imati tip vlasti koji su slomili u Berlinu".

BILJEŠKE

¹ Određenje totalitarizma, kakvo možemo pronaći u većini znanstvenih publikacija, polazi sa stajališta da je to totalna moć državne vlasti, odnosno način vladavine, u kojoj je država pod vlašću jedne stranke ili skupine, koja kontrolira sva područja javnoga, političkoga, duhovnoga i privatnoga života građana. To je neograničeno gospodarenje države nad životom, djelatnošću i mnijenjem svih pojedinaca i grupa. (op. Z. B.) Pojašnjavajući značenje totalitarne vladavine Hannah Arendt napominje: "Totalitarna vladavina uvijek pretvara klase u mase, stranački sustav zamjenjuje ne jednostranačkom diktaturom nego masovnim pokretom, središte moći premješta s vojske na policiju i vodi vanjsku politiku koja teži osvajanju svijeta. Današnje su se totalitarne vladavine razvile iz jednostranačkih sustava". U nastavku navodi: "Totalitarna vladavina teži ukidanju slobode, čak i ljudske spontanosti općenito". Vidi, Hannah Arendt, *Totalitarizam*, Zagreb 1996., str. 218.

² "Zbiljski je antifašizam zagovaranje političkog humanizma kao načela vladavinskog poretka. Zbiljski je antifašizam zagovaranje vladavine prava nasuprot pseudoreligijski obrazloženoj diktaturi. Antifašizam je moralni stav svakog pojedinca kako bi sačuvao subjektivnost vlastite osobe, slobodu i sigurnost". Vidi, Ivan Prpić, *Antisemitizam Holokaust Antifašizam; Smisao antifašizma*, Zagreb, 1996., str. 357.

³ Službeno fašističko preuzimanje vlasti u Italiji nastupilo je 1922. godine, kada pod vodstvom Benita Mussolinija fašisti umarširaju u Rim kojemu kralj Vittorio Emanuele povjeri sastav vlade, dok u Njemačkoj Adolf Hitler 1933. godine postaje kancelar i formira svoju vladu čime započinje službena nacistička vladavina. (op. Z. B.)

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 743-764

BEGONJA, Z.:
PARTIKULARNI...

⁴ "Fašizam negira socijalizam, marksizam, boljševizam, liberalizam, dakle "demokratske" ideologije". "Ako se država koncipira kao spoznaja i univerzalna volja čovjeka u njegovoj potrebi nacionalne individualizacije, onda se može i treba manifestirati kao odrednica koja želi doprinijeti razvoju civilizacije". "Totalitarnost je konkretna i potrebna manifestacija duhovnog bitka fašističke države". Vidi, Benito Mussolini, *La dottrina del Fascismo*, Firenze, 1941. "U fašističkoj doktrini rimska tradicija imperija nije samo teritorijalni, vojni ili trgovački izraz, već duhovni i moralni. Za fašizam namjera stvaranja imperija, odnosno ekspanzija nacije, manifestacija je vitalnosti".

⁵ Talijanskom i njemačkom fašizmu glavni ideološki protivnik bio je komunizam. (op. Z. B.) "Paljenje Reichstaga 28. veljače 1933. za nacistu je bio poziv na hajku komunista i povod za donošenje izvanrednog zakona kojim se suspendiraju sve ustavom zajamčene slobode pojedinca". Vidi, Francois Furet, *Prošlost jedne iluzije*, Zagreb, 1997., str. 225., bilješka 20.

⁶ Adolf Hitler, *Mein Kampf*, str. 343., točka 9. pod naslovom Početak razvoja Nationalsocijalističke njemačke radničke partije: "Mladi pokret je prema svom biću i svojoj organizaciji antiparlamentaran, a to znači, on odbacuje u općem, kao i u svojoj unutrašnjoj građi, načelo većine glasova, kojim bi vođa bio degradiran u izvršioca volje i mišljenja drugih. Prema svim svojim načelima pokret mora zastupati bezuvjetni autoritet vođe, praćenog najvećom odgovornošću". "Pripremanje nacije za rat, prepoznatljivo kroz militarizaciju društva, bilo je uočljivo pored ostalog i nedvosmislenim Hitlerovim inzistiranjem na "potrebi vođenja ratova, kako bi se stiglo do pacifizma." (str. 291.) Međutim, opće veliko naoružavanje nacističke države služilo je i za potrebu svladavanja gospodarske krize. (op. Z. B.)

⁷ Do dolaska na vlast fašizam i nacizam djeluju kao pokreti, a nakon toga kao režimi. (op. Z. B.)

⁸ "U tom smislu, veliki zaokret Kominterne nastupio je 1934.-1935." Vidi, F. Furet, nav. dj., str. 232.

⁹ Issac Deutscher, *Staljin*, Ljubljana, 1977., str. 352.

¹⁰ F. Furet, nav. dj., str. 228., bilješka 26.

¹¹ I. Deutscher, nav. dj., 351.-352.

¹² "Nastupa nova komunistička taktika: okupiti antifašistički narodni front u kojemu se komunisti privremeno pretvaraju u branitelje buržoaskoga demokratskog naslijeđa. Konačni cilj ostaje diktatura proletarijata i svrgavanje buržoazije u svim zemljama; mijenja se samo put do toga"; i nastavlja "Komunistički će borac odsada isticati novu zastavu; ne više republike sovjeta, nego zastavu demokratskoga antifašizma". Vidi, F. Furet, nav. dj., str. 230.

¹³ Rene Lovrenčić, *Antisemitizam Holokaust Antifašizam; Fašizam i antifašizam do 1939.*, Zagreb, 1996., str. 262., bilješka 8.

¹⁴ F. William Engadhl, *Stoljeće rata*, Zagreb, 2000., str. 133.

¹⁵ 29. rujna 1938. godine Njemačka, Italija, Velika Britanija i Francuska potpisuju sporazum u Münchenu, kada Njemačka preuzima Sudetsko područje i dolazi do sloma Čehoslovačke. (op. Z. B.)

¹⁶ "Staljinovi su glasnogovornici i dalje tvrdoglavo predskazivali da će svakako doći do pogodbe nacista i socijaldemokrata, i tvrdili su kako će poslije toga doći pad Hitlerova utjecaja i trijumfalni povra-

tak komunisti. Njemački, britanski i francuski konzervativci, koji su navijali za nacizam, vukli su sami sebe za nos vjerujući da će Hitler igrati svoju igru po njihovim pravilima". Vidi, I. Deutscher, nav. dj., str. 353.

¹⁷ Uz ideološke ciljeve, povijest tako stvorenih neprirodnih suradnji duboko zadire i u probleme proizišle okončanjem I. svjetskog rata, odnosno rezultatima ostvarenih potpisivanjem Versailleskog mira 1919. godine. (op. Z. B.)

¹⁸ "Riječ je o savezništvu, a ne samo o dogovoru o nenapadanju, kao što se htjelo isprva prikazati, u vrijeme najžešće poljske krize. Javnu je objavu savezništva pratio i tajni dogovor, postojanje kojega će Sovjeti dugo poricati budući da tekst otvoreno utanačuje veličinu teritorija što ga partneri namjeravaju podijeliti, a sve uoči prodora njemačkih trupa na granicu Poljske". Vidi, F. Furet, nav. dj., str. 315. "Na dva sastanka u Kremlju, uvečer 23. kolovoza i u sitne sate te noći, partneri su pretresli glavna pitanja od zajedničkog interesa, a onda su potpisali pakt o nenapadanju i "tajni dodatni protokol". Tajni protokol značio je sudjelovanje u komadanju Poljske, kao i podjelu na "sfere utjecaja" Njemačke i Sovjetskog Saveza". Vidi, I. Deutscher, nav. dj., 378.-379.

¹⁹ "Antifašizam, to novo lice demokracije, omogućuje ujedinjenje demokrata i komunisti. Demokracija i komunizam ujedinjeni pod stigeom antifaašizma". Vidi, F. Furet, nav. dj., str. 232., 252.

²⁰ U Moskvi je 1919. godine osnovana Treća Internacionala kao savez svih komunističkih stranaka svijeta, nazvana Komunistička Internacionala odnosno skraćeno Kominterni. (op. Z. B.)

²¹ Bonefacije Perović, *Komunizam*, Zagreb, 1938., 38.-39.

²² F. Furet, nav. dj., 318.-319.

²³ "Ništa jasnije ne govori o nevjerojatnijoj disciplini, doista jedinstvenoj u povijesti čovječanstva, tako multinacionalnoga političkoga pokreta kakav je bio komunizam. U tome ima nešto što duh ispujava dvojakim osjećajem veličine i jeze, u tom spremnome svrstavanju tako goleme borbene armije uz politiku suprotnu onoj od jučer. Svagdje u svijetu, komunističke partije prihvaćaju upute Kominterne od 9. rujna protiv imperijalističkog rata i provode ih". Vidi, F. Furet, nav. dj., str. 324.

²⁴ "Churchill kao davnašnji stari zagovornik antisovjetizma, nakon napada nacista na SSSR, izražava svoju solidarnost sa Sovjetskim režimom kojeg prezire, budući da je postao neprijatelj nacista". Vidi, F. Furet, nav. dj., str. 338. Nadalje, Deutscher navodi Churchillovu izjavu od 22. lipnja 1941. ovako: "Nitko nije bio tako uporan i dosljedan protivnik komunizma kao što sam bio ja u ovih posljednjih dvadeset i pet godina. Neću ni sada povući ili zanijekati ništa od onoga što sam za to vrijeme govorio o komunizmu. Ali sve to blijedi pred prizorom koji je sada pred našim očima". Vidi, I. Deutscher, nav. dj., str. 435.

²⁵ "Rat je konačno učinio od Sovjetskog Saveza, koji se sada bori na strani anglo-saksonskih demokracija, utočište slobode i pojedinaca i naroda. Ali, on nije kadar promijeniti prirodu režima. Sve se, naprofit, događa kao da su nova uloga i novi image SSSR-a tek dopunska sredstva stavljena u službu nepromijenjenoga despota i režima". Vidi, I. Deutscher, nav. dj., str. 341.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 743-764

BEGONJA, Z.:
PARTIKULARNI...

²⁶ "Sloboda", mjesečnik za politiku i književnost, broj 1, siječanj, Buenos Aires, 1949., gdje se u tekstu pod naslovom "Pogledi po svijetu" i podnaslovom "Odlučan nadnevak u svjetskoj politici" nalazi tvrdnja: "Svojedobno je nacizam bio veoma nepopularan u Sjedinjenim Državama pa ipak ni jedan Roosevelt, koji je imao i te kako snažnog utjecaja na sjevernoameričku javnost nije mogao pokrenuti masu za rat protiv nacizma, jer je to značilo rat uz bok boljševika. Za stupanje u rat protiv Njemačke bila je potrebna ne samo čvrsta volja Rooseveltova, nego i japanski prepad na Pearl-Harbour".

²⁷ Takva tvrdnja može naći potvrdu i na primjeru antifašističke borbe u Hrvatskoj. Naime, važno je napomenuti da su na hrvatskom teritoriju komunisti povelili antifašističku oružanu borbu. Na njihovu inicijativu došlo je do osnivanja Sisačkog partizanskog odreda 22. lipnja 1941. god., što se datumom podudaralo s napadom nacista na Sovjetski Savez, i smatralo se početkom oružane antifašističke borbe u Hrvatskoj. Dakle, u takvom sklopu opće poznatih činjenica moramo i hrvatski komunističko-antifašistički pokret promatrati dvoslojno; obrambeno antifašistički, ali i nužno ideološko-komunistički. (op. Z. B.) "Konačni je cilj komunističkog antifašizma bio diktatura proletarijata sovjetskog tipa, a ne građanska demokracija, bez obzira na motive koji su potakli široke mase da pod vodstvom komunističkih partija u nekim zemljama i u samim partijama krenu u antifašističku borbu. U provedbi komunističke narodnofrontovske koncepcije antifašističke borbe evidentne su dvije etape: do oružane pobjede nad fašizmom i nacizmom i nakon toga, koje se ne poklapaju vremenski u svim zemljama u kojima su komunističke partije došle na vlast. Prva se etapa može definirati kao narodnooslobodilačka i antifašistička, druga kao proces borbe za diktaturu proletarijata, iskorištavanjem tekovina prethodne etape". Vidi, Gordana Vlajčić, Hrvatska 1941., Rasprava u povodu 50. obljetnice početka antifašističke borbe, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 23, Zagreb, 1991., str. 88. U svojoj knjizi Dinko Šuljak navodi: "Partizani su uspjeli nametnuti "novi oblik vlasti" – obrise revolucionarnog preobražaja "narodnooslobodilačkog pokreta" u komunističku revoluciju". I nastavlja: "Sve snage koje su se odupirale okupatoru, trebalo je prvo pridobiti, a nakon toga u svome zagrljaju ugušiti". Vidi, Dinko Šuljak, *Tražio sam Radićevu Hrvatsku*, Knjižnica hrvatske revije, Barcelona – München 1988., str. 97., 102.

²⁸ "Komunistički je dakle antifašizam imao dva lica od kojih ni jedno u ovoj prilici nije demokratsko. Ono prvo, naime, lice solidarnosti, koje je oplemenilo tako mnoge borce, neprestano je bilo tek krinkom pod kojom se obavljalo osvajanje vlasti i otuđivanje slobode". Vidi, F. Furet, nav. dj., str. 266.

²⁹ Međutim, te iste zapadne demokracije u punoj vjerodostojnosti zastupanja demokratskih načela proklamiranih "Atlanskom poveljom", opterećuje činjenica njihovih sklopljenih sporazuma i dogovora sa Staljinom u Teheranu 1943., kao i na Jalti odnosno Potsdamu 1945. godine. (op. Z. B.)

³⁰ Kao jedan od najeklatantnijih primjera smatra se zločin počinjen na jugoslavensko-austrijskoj granici, kod pograničnog gradića Bleiburg, u svibnju 1945. god. Tu su jugoslavenski komunisti izvršili masovnu odmazdu protiv neprijatelja novoga komunističkog režima, gdje su pogubili na tisuće hrvatskih vojnika, civila, kao i pripadnika

ostalih naroda koji su se tada zatekli zajedno s njima u povlačenju. (op. Z. B.) Vidi, Vinko Nikolić, *Tragedija se dogodila u svibnju*, Knjižnica hrvatske revije, Barcelona – München, 1985. Vidi, Vjekoslav Lujko Lasić, *Pakao je počeo u Bleiburgu*, RINAZ, Rijeka, 1994.

³¹ S obzirom na vodeću ulogu u komunističkom svijetu, Sovjetski Savez je nametao pravila ponašanja i postupanja obvezatne naravi za sve ostale ideološke sljedbenike, pa tako i u slučajevima obračuna s mogućim političkim neistomišljenicima, kada je nudio primjer koji su ostali morali uvažavati i slijediti. (op. Z. B.) "Opet su se počeli puniti koncentracijski logori na dalekom sjeveru i u Sibiru; njihovi novi stanovnici su bili oficiri i vojnici koji su, kao ratni zarobljenici, prošli užasne godine u njemačkim logorima; čim bi ti ljudi prešli granicu svoje domovine, vjerujući da se vraćaju kući, dohvatili bi ih Staljinovi policajci, podvrgnuli preslušavanju i onda jednostavno uhapsili i deportirali. Svi su oni bili ožigosani kao izdajice". U nastavku: "Prava svrha – ili jedna od svrha – masovnih deportacija i strogih kazni bila je da se ulije strah u kosti svakom onom tko se vratio iz rata sa smionim ili drskim idejama o promjenama i reformama koje bi trebalo provesti kod kuće". Vidi I. Deutscher, nav. dj., str. 496.-497.

³² "Predsjednik SAD-a pročitao je 12. ožujka 1947. godine, na zajedničkoj sjednici dvaju domova Kongresa poruku čiji će tekst kasnije biti poznat kao "Trumanova doktrina". Zapravo je to bila službena američka objava hladnog rata, koji je sve do toga časa bio neobjavljen i izbijao je samo sporadički". Vidi, I. Deutscher, nav. dj., str. 500. Propala konferencija od 10. ožujka 1947. u Moskvi trebala je donijeti nagodbu oko poražene Njemačke. To je bila kap koja je prelila čašu i dovela do službenog stava o "hladnom ratu". (op. Z. B.)

³³ "Ali, kako je to s komunističkim jezikom često slučaj, interes je izreći ono što se inače skriva: da "dosljedni" antifašizam mora dovesti do političke prevlasti komunista". Vidi, F. Furet, nav. dj., str. 262.

³⁴ B. Perović, nav. dj., str. 38.

³⁵ "U Sisku je 22. lipnja 1941. formiran prvi u Europi partizanski odred sastavljen od 39 boraca Hrvata. Istoga je dana počeo s borbenim akcijama i za mjesec dana narastao na oko 60 partizana". Vidi, Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999., str. 129.

³⁶ U znanstvenoj literaturi nalazimo određenje partizana kao pripadnika vojnih postrojbi koji djeluju u uvjetima okupacije. U Hrvatskoj to su (od 1941. – 1945.) pripadnici vojnih antifašističkih postrojbi pod komunističkom organizacijom i vodstvom. (op. Z. B.)

³⁷ "Za komuniste, međutim, oslobodilački rat je bio i narodna, odnosno socijalistička revolucija, koja se završava uništenjem kapitalizma i uspostavom "diktature proletarijata". Vidi, D. Bilandžić, nav. dj., str. 189.

³⁸ "Narodni ustanak u Hrvatskoj 1941. – 1945. imao je za budućnost hrvatskog naroda sudbinsko značenje, jer je uključio hrvatski narod u pobjedničku antifašističku koaliciju i doveo na kraju rata do federalne Hrvatske i uključanja Istre, Rijeke, Zadra i kvarnerskih otoka u hrvatsko državno područje". Vidi, Hodimir Sirotković, *Hrvatska 1941., Rasprava u povodu 50. obljetnice početka antifašističke borbe, Časopis za suvremenu povijest*, br. 23, Zagreb, 1991., str. 83.

³⁹ Pod cjelovitim oslobođenjem smatra se puno teritorijalno oslobođenje, ali i ostvarenje svake ljudske i nacionalne slobode. (op. Z. B.)

⁴⁰ "Primarni cilj KPJ (jasno, tako i KPH – op. Z. B.) bio je osvajanje vlasti, uništenje kapitalizma i "izgradnja" socijalističko-komunističkog društva. U takvoj viziji nacionalna država – hrvatska, srpska, jugoslavenska i bilo koja druga – sekundarni je cilj". Vidi, D. Bilandžić, nav. dj., str. 191.

⁴¹ "Za partizanski pokret trebalo je zagrijati narod. Za to je trebalo pronaći zgodne i privlačne parole, koje će "okupiti" sve narodne slojeve, a ne će odati prave partijske namjere. Tako partizansko-komunistički pokret dobiva zvučan i privlačan naziv – Narodnooslobodilačka borba. Borba protiv okupatora – Nijemaca i Talijana". Vidi, D. Šuljak, nav. dj., str. 101.

⁴² "Za razumijevanje položaja KPJ-KPH 1941. godine svakako je važan odnos prema Kominterni i obratno. Polazim od konstatacije da rukovodstvo KPJ i Tito nijedan potez nisu poduzimali bez dodira i savjetovanja s vodstvom Kominterne. Bilo je to pitanje određene obveze i discipline". Vidi, Ivan Jelić, Hrvatska 1941., Rasprava u povodu 50. obljetnice početka antifašističke borbe, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 23, Zagreb, 1991., str. 63. U knjizi D. Bilandžića, nav. dj., str. 191.; "Bitan je, dakle, komunizam u viziji kakvu je izgradila Kominternina od svog osnivanja 1919. godine".

⁴³ "Intervencija iz Moskve svakako je najjasnije došla do izražaja u povodu napada Trećeg Reicha na SSSR 22. lipnja. Iz Moskve je putem radiograma došlo jasno upozorenje rukovodstvu KPJ da je riječ o antifašističkoj borbi, a ne o pokretanju socijalističke revolucije". Vidi, I. Jelić, nav. dj., str. 64.

⁴⁴ "Kada je pak riječ o stvaranju političke osnove partizanskoga antifašističkog pokreta u Hrvatskoj, bilo je, dakako, presudno pitanje uključivanja hrvatskog stanovništva. O tome nije bilo spora između vodstva KPH i Tita. Pitanje privlačenja članstva HSS-a nametnulo se kao temeljno". Vidi, I. Jelić, nav. dj., str. 66. Nadalje, D. Šuljak, nav. dj., str. 118.; "Stoga su komunisti, iako se nalaze u suprotnim pozicijama, nemajući drugog izbora u pridobivanju hrvatskog naroda, nastojali pojačati svoj partizanski pokret u Hrvatskoj na temeljnim odrednicama Radićevog seljačkog pokreta, naglašavajući Radićev bunt protiv "gospode zelenaša i popova mantijaša". Identifikacija Titova partizanskog pokreta i Radićeva hrvatskog seljačkog pokreta trebala je poslužiti, da se članstvo HSS kolektivno proglasi sastavnim dijelom Titova partizanskog pokreta".

⁴⁵ "I kad je došlo do zastoja njemačke ofanzive pod Moskvom, smatralo se da je nastala prekretnica, da se bliži kraj rata i da treba ići u narednu etapu, etapu ostvarivanja poslijeratnih revolucionarnih ciljeva". Vidi, Ljubo Boban, Hrvatska 1941., Rasprava u povodu 50. obljetnice početka antifašističke borbe, *ČSP*, br. 23, Zagreb, 1991., str. 72.

⁴⁶ "Program KPH osobito je dobio na jasnoći ciljeva kada je riječ o hrvatskom pitanju. U prvom ratnom proglasu, oko sredine travnja, CK KPH je istakao da komunistički pokret pokreće i vodi borbu "za nezavisnost i ujedinjenje čitavog hrvatskog naroda". Posebno se pri tome isticalo kako se ne smije dopustiti da se od Hrvatske "otkidaju najljepše pokrajine" – Dalmacija, Hrvatsko primorje, Međimurje i dio Slavonije (možda se mislilo na Baranju!), te da treba voditi borbu s

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 743-764

BEGONJA, Z.:
PARTIKULARNI...

ciljem "da se opet sjedine s nama naša istarska braća koja već 23 godine stenju pod ropskim jarmom talijanskog imperijalizma". Vidi, I. Jelić, nav. dj., str. 65.

⁴⁷ Lj. Boban, nav. dj., str. 72.

⁴⁸ Pored toga, mora se navesti još jedna povijesna činjenica – o proglašenju povrata do tada okupiranih područja pod upravu NDH, što je objavio odmah 9. rujna poglavnik NDH Ante Pavelić, a 20. rujna 1943. godine Vlada NDH donijela je zakonsku odredbu o poništenju Rimskih Ugovora od 18. svibnja 1941. godine. (op. Z. B.) Vidi, Bogdan Krizman, *Ustaše i Treći Reich*, Zagreb 1986., str. 113. Vidi, Marko Sinovčić, *N. D. H. u svietlu dokumenata*, Buenos Aires 1950. – Zagreb, 1998., str. 253.

⁴⁹ Ovdje vrijedi skrenuti pozornost na opće naglašenu tezu da je komunistička Jugoslavija i za Hrvate bila jedini mogući izbor jer bi u protivnom, kao logična alternativa u takvim okolnostima, bila monarhijsko-četnička Jugoslavija. Naime, činjenica jest da se i u jednom i drugom slučaju radilo, samo i isključivo, o Hrvatskoj u jugoslaven-skom okviru, a nikako o zasebnoj hrvatskoj nacionalnoj opciji. U takvom slučaju nije moglo biti riječi o izboru između više ponuđenih mogućnosti, već samo o odlučivanju između dva zla. Konačno, zar nisu u situaciju o takvom odlučivanju hrvatski narod uveli upravo komunisti kao jedna od strana koja je težila zauzimanju vlasti. (op. Z. B.)

LITERATURA

Arendt, H. (1996.), *Totalitarizam*, Zagreb, Politička kultura.

Bilandžić, D. (1999.), *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, Golden Marketing.

Boban, Lj. (1991.), *Hrvatska 1941.*, Rasprava u povodu 50. obljetnice početka antifašističke borbe, *Časopis za suvremenu povijest*, 23: 72.

Deutscher, I. (1977.), *Staljin*, Ljubljana, Globus.

Engdahl, F. W. (2000.), *Stoljeće rata*, Zagreb, AGM.

Furet, F. (1997.), *Prošlost jedne iluzije*, Zagreb, Politička kultura.

Hitler, A., *Mein Kampf*, Kvruga izdavaštvo.

Jelić, I. (1991.), *Hrvatska 1941.*, Rasprava u povodu 50. obljetnice početka antifašističke borbe, *Časopis za suvremenu povijest*, 23: 63-66.

Krizman, B. (1986.), *Ustaše i Treći Reich*, Zagreb, Globus.

Lasić, L. (1994.), *Pakao je počeo u Bleiburgu*, Rijeka, Riječki nakladni zavod.

Lovrenčić, R. (1996.), *Antisemitizam Holokaust Antifašizam*, Zagreb, Židovska općina Zagreb.

Mussolini, B. (1941.), *La dottrina del Fascismo*, Firenze, G. C. Sansoni.

Nikolić, V. (1985.), *Tragedija se dogodila u svibnju*, Barcelona – München, Knjižnica Hrvatske revije.

Perović, B. (1938.), *Komunizam*, Zagreb, Hrvatsko književno društvo.

Prpić, I. (1996.), *Antisemitizam Holokaust Antifašizam*, Zagreb, Židovska općina Zagreb.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 743-764

BEGONJA, Z.:
PARTIKULARNI...

Šinovič, M. (1998.), *N. D. H. u svjetlu dokumenata*, Buenos Aires – Zagreb, Vratna Gora.

Sirotković, H. (1991.), *Hrvatska 1941.*, Rasprava u povodu 50. obljetnice početka antifašističke borbe, *Časopis za suvremenu povijest*, 23: 83.

Sloboda (1949.), *Mjesečnik za politiku i književnost*, Buenos Aires, Izdavački konzorcij.

Šuljak, D. (1988.), *Tražio sam Radićevu Hrvatsku*, Barcelona – München, Knjižnica Hrvatske revije.

Vlajčić, G. (1991.), *Hrvatska 1941.*, Rasprava u povodu 50. obljetnice početka antifašističke borbe, *Časopis za suvremenu povijest*, 23: 88.

Particular Antifascism

Zlatko BEGONJA
Zadar

In this work antifascism is shown as a movement which in its original nature represented a logical opposition to fascism, but also as a hypothesis which according to its definition ultimately had to offer the realisation of full democratic freedom. However, essentially different ideological and political demands of declarative representatives of antifascism, especially prominent in the initial phase, influenced undoubtedly its longlasting lack of credibility, which was in the short period of the Second World War (1941-1945) nevertheless successfully replaced by the appearance of the real universal antifascism, originating from the necessity of defence against general fascist aggression. Within this framework Communists as a part of the antifascist movement, although losing the import of antifascist factor in the period of their collaboration (1939-1941) with the Nazi movement, won back their significant antifascist position by being forced to enter the war, later abusing it as a guise for the parallel realisation of the Communist revolution. In that way they undeniably verified the ambiguity of antifascism, i.e. clearly asserted their true ideological priority over representing and realising the complete idea of antifascism. Croatian Communists, as factors of the broader Communist movement, and also of that general, universal antifascism, represented first and foremost, accordingly to their nature, the obligatory ideological tasks which they unquestionably had to carry out, which simply meant; their behaviour could not leave the framework of strictly set principles of Communist doctrine. Therefore, they led the Croatian antifascist movement from a hierarchically inferior position, due to which Croatia did not emerge from World War II as an independent democratic state but as a part of the newly established undemocratic Communist Yugoslav state. It can thus be said that all the positive quality of the antifascist idea was not fully realised in the Croatian example either, but was quite contrarily and in accordance with Communist demands primarily replaced with the obligation to carry out ideological principles.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 743-764

BEGONJA, Z.:
PARTIKULARNI...

Partikulärer Antifaschismus

Zlatko BEGONJA
Zadar

In dieser Arbeit wird der Antifaschismus als Bewegung geschildert, die gemäß ihrer ursprünglichen Ausrichtung den logischen Gegensatz zum Faschismus darstellte, ebenso aber auch als Voraussetzung, welche – wiederum gemäß ihrer Ausrichtung – letztendlich die Verwirklichung demokratischer Freiheiten ermöglichen sollte. Die ideell-politischen Forderungen der deklarativen Vertreter des Antifaschismus wichen jedoch wesentlich von den ursprünglichen Ansätzen ab, was besonders in der Anfangsphase zum Ausdruck kam, und bewirkten so ohne Zweifel, dass diese Bewegung für lange Zeit ihre Glaubwürdigkeit verlor. Dieser Zustand änderte sich jedoch in relativ kurzer Zeit während des II. Weltkriegs (1941–45), als ein wahrhaftiger, universaler Antifaschismus auf den Plan trat, entsprungen aus dem Bedürfnis, sich gegen die allgemeine faschistische Aggression zur Wehr zu setzen. In diesem Zusammenhang kam es auch zu einem Positionswechsel der Kommunisten, die in den Jahren der Kollaboration (1939–41) ihre Funktion als Bestandteil der antifaschistischen Bewegung vollständig eingebüßt hatten: Zum Eintritt in den Krieg gezwungen, errangen sie im antifaschistischen Kampf erneut eine maßgebliche Position, die ihnen zum Schluss jedoch in erster Linie als Deckmantel für die gleichzeitige Durchführung der kommunistischen Revolution diente. Auf diese Weise lieferten sie den unzweifelbaren Nachweis für die Doppelbödigkeit des Antifaschismus, da sie nämlich somit den Vorrang ihrer eigenen Ideologie vor der Idee des Antifaschismus und ihrer Verwirklichung bestätigten. Die kroatischen Kommunisten als Glied in der allgemeinen kommunistischen Bewegung, und so auch des damaligen universalen Antifaschismus, vertraten gemäß ihrer ursprünglichen Ausrichtung in erster Linie die verbindlichen ideologischen Aufgaben, die sie natürlich durchführen mussten, und das bedeutete einfach, dass ihr Handlungsrahmen nicht über den Rahmen der fest eingegrabenen Grundsätze der kommunistischen Doktrin hinausgehen konnte. Von dieser untergeordneten Position aus wurde auch die kroatische antifaschistische Bewegung geleitet, weswegen Kroatien nicht als selbstständiger demokratischer Staat aus dem II. Weltkrieg hervorging, sondern als Teilrepublik des neu geschaffenen undemokratischen, kommunistischen jugoslawischen Staates. So kann man also sagen, dass auch im Falle der kroatischen antifaschistischen Bewegung die Positivität dieser Idee nicht vollständig zum Ausdruck gekommen ist; vielmehr wurde sie, gemäß den kommunistischen Grundsätzen, gegen die vorrangige Pflicht der Umsetzung der kommunistischen Ideologie eingetauscht.